

KISLEXIKON

POCKET ENCYCLOPAEDIA

Kolláth Kornél¹, Hágen András², Tóth Zoltán^{1,3}

¹Országos Meteorológiai Szolgálat, 1525 Budapest Pf. 38., kollath.k@met.hu, ²Arany János Általános Iskola, 6447, Felsőszentiván, Szent István utca 19., hagena@freemail.hu, ³Stratolab Kutató, Fejlesztő és Innovációs Kft., zoltan.toth@stratolab.hu

aeroszol optikai mélység, *aerosol optical depth (AOD)*, a légszlop teljes aeroszol tartalma által okozott sugárzásgyengítésre jellemző dimenzió nélküli mennyiség. A $\delta_A(\lambda) \sim$ monokromatikusan definiált fizikai mennyiség, amely a Beer-Bouguer-Lambert törvényből vezethető le:

$$\delta_A(\lambda) = \frac{1}{m} \ln \frac{I_0(\lambda)}{I(\lambda)S} \left(\frac{P}{P_0} \delta_R(\lambda) + \delta_0(\lambda) \right),$$

ahol $I_0(\lambda)$ az extraterresztriális irradiancia közepes naptávolságnál, $I(\lambda)$ az irradiancia az észlelési pontban, S a naptávolságra vonatkozó korrekciós faktor, m a relatív optikai légtömeg. $\delta_R(\lambda)$ a légköri molekulák Rayleigh-szórásának optikai mélysége, $\delta_0(\lambda)$ az ózon-abszorpció optikai mélysége: $(\delta_0(\lambda) = a_0(\lambda) \eta)$, ahol $a_0(\lambda)$ az ózon abszorpciókoefficiens és η az össz-ózon-tartalom). P és P_0 az aktuális nyomás és standard tengerfelszíni nyomás. Az \sim -et azon hullámhosszokon érdemes meghatározni, ahol vagy nincs számottevő gázabszorpció, vagy pedig az elnyelő gáz(ok) össz mennyisége a mérési időpontban pontosan ismert. Sugárzásátviteli problémákban az 500 nm-en meghatározott \sim használatos, de a különböző hullámhosszokon meghatározott \sim értékek között nagy az autokorreláció. Az 500 nm hullámhosszra, ha $0,2 < \delta_A < 0,3$, akkor átlagosan szennyezett, ha $0,3 < \delta_A$, akkor az átlagosnál szennyezettebb, nagyvárosi, iparvidéki jellegű, ha $\delta_A < 0,2$, akkor pedig az átlagosnál tisztább, vidéki jellegű a légkör.

bázishőmérséklet a növény növekedéséhez, fejlődéséhez szükséges legkisebb hőmérséklet. Értéke fajta- és fenofázisfüggő. (Varga Zoltán: *Mosonmagyaróvári hosszú agrometeorológiai kísérletsorozat tapasztalatai*)

citizen science <ang.> *közösségi tudomány*, a közvélemény bevonása a tudományos kutatásba, akár közösségi kutatásba vagy globális vizsgálatba. (Kolláth Kornél, Szini Hajnalka és Tóth Zoltán: *Füstréteg a sztratoszférában Brit Kolumbiából*)

gőzpárnamagmatizmus Szádeczky-Kardoss Elemér szerint az üledékek pórus-, ill. adszorbeált és kémiaiilag gyengén kötött vize kipréselődik. ill. aránylag kis, mintegy 400 °C alatti hőmérsékletig felszabadul, és felfelé eltávozik, aktiválva a gravitációs tektonikát. Az üledékes ásványok kémiaiilag erősebben kötött OH-tartalma a kísérleti vizsgálatok szerint csak 500–600 °C közt szabadul fel. Ezt a hőmérsékletet 0,2 mm/év sebességgel a 250 km széles üledékgyűjtőben felhalmozódó és 15 mm/év sebességgel betolódó üledékek 16 km vastag rétegcsoportjai komplex termikus folyamat útján 40 km-nél nagyobb mélységben érik el. Ily módon a nagy hegyképződési réteg alatti mélységben az agyagásványokból nagy mennyiségű és nyomású gőz szabadul fel, amely az itt már nagy vastagságú fedőközetek alatt felhalmozódva gőzcentrumot hoz létre a kőzetek pórusaiban. (Hágen András: *Paleoklíma és a Föld térfogatnövekedése*)

GTOPO30 <röv., ang.> *Global 30 Arc-Second Elevation Data Set*, globális 30 ívmásodpercű domborzati adatbázis, melyet az Egyesült Államok Geológiai szolgálat (United States Geological Survey, USGS) készített, felbontása kb. 1 km, 30 ívmásodperc. (Torma Csaba Zsolt és Dezső Zsuzsanna: *Európai példák inverziós helyzetre: 2015. december*)

kraton, *öskontinens*, a földkéreg stabil, konszolidálódott, merev része, amelyben a tektonikus igénybevételekre (a mozgékony övezetekenél megfigyelhető gyűrődések helyett) törések keletkeznek. (Hágen András: *Paleoklíma és a Föld térfogatnövekedése*)

krepuszkuláris sugár, *crepuscular ray* <lat. ang.>, *alkonyati sugár*. *Crepusculum* <lat.> esthomály, szürkület. Kevéssel napnyugta után, illetve napkelte előtt a horizont alatt tartózkodó napkorong irányából látszólagosan széttartó fény- és árnyéksávok. A jelenséget a távoli hegycsúcsok, felhők kis szögben fölfelé vetülő árnyékainak köszönhetjük. (Kolláth Kornél, Szini Hajnalka és Tóth Zoltán: *Füstréteg a sztratoszférában Brit Kolumbiából*)

litoszférolemez a Föld külső, a kéregből és a felső földképeny merev szilárd részéből álló kőzetburok, amely a köpeny asztroszféra nevű képlékeny részén úszik. A litoszféra szokásos vastagsága 70–150 km. Az óceánok alatt vékonyabb, a kontinensek alatt vastagabb. Nem egységes héj, hanem több, különböző méretű kőzetlemezből áll. (Hágen András: *Paleoklíma és a Föld térfogatnövekedése*)

pyroCb <röv., gör.> *pyrocumulonimbus*, felhőtípus, egy zivatarfelhő-fajta, amely hóforrás (erdőtűz, vulkáni kitörés) felett alakul ki. A WMO általi hivatalos elnevezése *cumulonimbus flammagenitus (Cb flgen)*. A \sim vagy *Cb flgen* eléri a felső troposzférát, vagy akár az alsó sztratoszférát. Először 1998-ban említik. (Kolláth Kornél, Szini Hajnalka és Tóth Zoltán: *Füstréteg a sztratoszférában Brit Kolumbiából*)

RCP <röv., ang.> *representative concentration pathways*, *jellemző koncentráció változás*, üvegházhatást okozó gázok koncentrációjának lehetséges jövőbeli változása. Az IPCC ötödik értékelő jelentése (AR5 – 2014) hatályon kívül helyezte a 2000-ben közzétett, a kibocsátások jövőbeli alakulásának, forgatókönyveinek (SRES) előrejelzéseire vonatkozó külön jelentést. Négy lehetséges koncentráció változási scenáriót, forgatókönyvet választottak ki az éghajlat-modellezés -kutatás leírásához, különböző lehetséges üvegházgáz kibocsátásnak megfelelően. Négy \sim t határoztak meg, $\sim 2,6$, $\sim 4,5$, ~ 6 , és $\sim 8,5$, amely rendre 2,6, 4,5, 6,0 és 8,5 Wm⁻² sugárzási kényszernek felel meg. (Mikes Márk Zoltán: *A Nyírség és a Felső-Tisza Vidék éghajlati elemzése*)

szubdukciós az olyan földszerkezeti változás, melynek során az óceáni kőzetlemezt a rajta levő üledékek egy részével ferde sík mentén egy másik kőzetlemezt alá süllyed. (Hágen András: *Paleoklíma és a Föld térfogatnövekedése*)

szutura, *sutura* <lat.> varrás. Két lemez érintkezési felülete mint varratvonal marad fenn, ami a továbbiakban többnyire nem válik újra aktív mozgási felületté. (Hágen András: *Paleoklíma és a Föld térfogatnövekedése*)

transzgresszió, tengerelőntés, A tenger előrenyomulása és a szárazföld nagyobb területeinek előntése. Kiváltó oka lehet a tenger vízszintjének emelkedése vagy a szárazföld lassú süllyedése. (Hágen András: *Paleoklíma és a Föld térfogatnövekedése*)